

класифікація матеріалу (яка не у всіх випадках може бути представлена однозначно) повинна проводитись з урахуванням комплексу чинників: сучасних та історичних. Окрім розгляду фактичної структури та одиниць, необхідно брати до уваги особливості словотворчого процесу, а точніше факт його перебігу в рамках формування нового терміна, тобто в межах самої топоніміки, чи поза нею. В першому випадку має місце утворення топонімів з окремих компонентів, тобто формування складного найменування (наприклад, мексиканський топонім *Puebla de los Angeles*), а в другому – до сукупності вже існуючих географічних назв привноситься готова форма, раніше функціонуюча в інших категоріях мови. Порівняйте:

la higuera – фігове дерево, смоківниця, інжир

La Higuera – маленьке містечко в Болівії, що в провінції Вальєгранде (Vallegrande), департаменту Санта Крус (Santa Cruz):

Quando el Che llegó a La Higuera, amarrado a un helicóptero militar, tenía la pierna herida por una bala y el aspecto de guerrillero inmortal [Victor Montoya, Amor en La Higuera].

Проблема встановлення меж окремих словотвірних груп особливо гостро постає в латиноамериканській топоніміці у зв'язку з різноманітністю форм та нетрадиційністю багатьох з них (прикладом може бути ще один мексиканський топонім *Nezahualcoyotl*). Спостереження показують, що при загальній розпливчастості кордонів між окремими формами топонімів та багаточисельності проміжних станів, деякі словотвірні моделі повторюються з достатньою регулярністю. Це дає можливість виділити основні словотвірні групи, які за ступенем розповсюдження розміщуються в наступному порядку: **прості топоніми**, що представляють собою вільні незв'язані (монологемні) одиниці (наприклад, колумбійський топонім *Pasto*); **складені**, побудовані на основі словосполучень (наприклад, мексиканський топонім *Aguascalientes* → іменник *agua* (вода) + прикметник *caliente* (теплий, гарячий) або *Aconcagua* (чилійський

топонім на позначення однієї з найвищих гір в Америці), що походить від *Akun* або *Ako* (кечуа) = білий пісок та *Qawaq* = спостерігач, вартовий тобто "пункт спостереження чи вартовий білого піску", хоча є припущення, що цей вокабл є сумішшю слів *janqu* (аймара) = білий та *qawaq* (кечуа) = спостерігач, вартовий, тобто "пункт спостереження чи білий вартовий" [8]; **складні**, створені шляхом прийменникового поєднання декількох слів в одне ціле (мексиканський топонім *Coahuila de Zaragoza*); **оказіональні** топоніми, що характеризуються "штучністю" побудови (мексиканський топонім *San Jerónimo Xayacatlán*), що відносяться до полілексемних одиниць:

A pesar de las regalías y las ventas de los derechos para una película, seguí al frente de Barandal republicano porque Nuria y yo decidimos comprar una casa en Cuernavaca [Juan Villoro, Madona de Guadalupe].

Hace media hora que salimos de San Carlos de Río Negro [Ednodio Quintero, Sombras en el agua].

Більш детально монологемні та полілексемні одиниці латиноамериканського ареалу будуть розглядатися у наступній статті, але вже зараз можна зробити короткий висновок про те, що дані топонімії можуть бути одним з головних індикаторів у комплексній проблемі виявлення своєрідності топонімів як класу слів по відношенню до апелютивів, що породили конкретний топонім на первісному етапі його функціонування в рамках конкретного ареалу.

1. http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/TOPONIMIKA.html
2. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BC>
3. <http://www.monografias.com/trabajos19/toponimos-america-latina/toponimos-america-latina.shtml>
4. <http://gl.wikipedia.org/wiki/Toponimia>
5. http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B8
6. Ibid.
7. <http://www.youtube.com/watch?v=A4N16znFXs8>
8. http://www.huascaraperu.net/Quechua_espanol.htm
9. <http://www.literatworld.com/spanish/2002/escritormes/oct/w01/box9.html>

Надійшла до редколегії 27.09.11

С. Лучканин, докторант, доц.

НАТУРАЛІСТИЧНИЙ (БІОЛОГІЧНИЙ) І МОЛОДОГРАМАТИЧНИЙ НАПРЯМКИ В РУМУНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті аналізуються натуралістичний (біологічний) та молодогораматичний напрями в історії румунської лінгвістики другої половини ХІХ ст., представлені іменами Александру Чихака, Богдана Петричейку Хашдеу, Александру Ламбриора, Харитона Тіктіна, одного з учнів П.Ф.Фортунатова Йона Богдана, Лазера Шеїняну, Мойсея Гастера. Ступінь впливу молодогораматичної течії на румунських мовознавців 70-х рр. ХІХ ст. – 10-х рр. ХХ ст. був різним: від дуже значного (Х.Тіктін, Лазер Шеїняну, А.Філіппіде), до відносно невеликого (Хашдеу, Й.Богдан).

Ключові слова: історія мовознавства, лінгвістична концепція, біологічний напрям, молодогораматизм.

В статті аналізуються натуралістическое (биологическое) и младограмматическое направления в истории румынской лингвистики второй половины XIX века, представленные именами Александру Чихака, Богдана Петричейку Хашдеу, Александру Ламбриора, Харитона Тиктина, одного из учеников Ф.Ф.Фортунатова Йона Богдана, Лазера Шеиняну, Мойсея Гастера. Степень влияния младограмматического течения на румынских языковедов 70-х гг. XIX в.-10-х гг. XX в. была различной: от очень существенной (Х.Тиктин, Лазер Шеиняну, А.Филиппиде) до относительно небольшой (Хашдеу, И.Богдан).

Ключевые слова: история языкознания, лингвистическая концепция, биологическое направление, младограмматизм.

This article provides analysis of the Naturalistic (Biological) and Neogrammarian approaches in the history of the Romanian linguistics of late 19th century represented by such persons as Alexandru Cihac, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Lambrior, Hariton Tiktin, Ion Bogdan who was one of the students of F.F. Fortunatov, Lazăr Şăineanu, Moses Gaster. The degree of influence by the Neogrammarian approach on Romanian linguists of 1870s – 1910s varied: from substantial (Hariton Tiktin, Lazăr Şăineanu, A.Philippide) to comparatively little (Hasdeu, I.Bogdan).

Key words: history of linguistics, linguistic concept, Biological approach, Neogrammarian approach.

Для української лінгвістики актуальним є історіографічне вивчення розвитку науки про мову як в Україні, так і в Румунії – нашому південно-західному сусідові, віднедавна – членові Європейського Союзу, з Румунією протягом століть пов'язувала Україну спільність історичної долі. Основна мета статті полягає у всебічному вивченні й осмисленні натуралістичного й молодогораматичного напрямків в румунському мовознавстві дру-

гої половини ХІХ ст. у контексті регіональних лінгвістичних ідей, відображенні значимості румунського наукового доробку в галузі загального мовознавства, його зв'язку з науковими ідеями епохи, тогочасною українською й російською лінгвістикою.

Предмет дослідження – типологічні моменти спільності розвитку загальнономовознавчих ідей, водночас і відмінності, що експлікують національну своєрідність

загальномовознавчих думок і концепцій у Румунії (для порівняння – в Україні) на загальноєвропейському тлі.

Об'єкт дослідження – у першу чергу оригінальні тексти румунських лінгвістичних праць, що містять як відомості із загального мовознавства, так і безпосередньо присвячених проблемам загальної лінгвістики.

Завдання статті – зіставно-типологічний аналіз еволюції біологічних та молодогограматичних ідей і концепцій у румунському мовознавстві в європейському контексті, а також у паралелях із українською лінгвістикою. Комплексний підхід до проблеми зіставно-порівняльного вивчення румунських загальномовознавчих студій у контексті європейської лінгвістичної традиції становить наукову новизну нашого дослідження. Румунська лінгвістика XIX ст. узагалі вперше в українській історії загального мовознавства потрапляє в поле зору вивчення.

Тривалий час на лінгвістичну концепцію А.Шлейхера (1821–1868) [5, с. 6–29] дивилися виключно як на доведення зв'язку між мовою та світом природи. Справді, А.Шлейхер та його послідовники вважали мову особливою фізіологічною функцією людини (як і вміння їсти, ходити, спати), а життя мови як природного організму здійснюється за певними законами, що зближують її з іншим органічним світом, де відбуваються закономірні процеси народження, росту, розквіту, згодом старіння, немічності і загибелі. Зараз подібні погляди виглядають наївними, про це відзначають чи не всі історіографи лінгвістики, однак саме від Шлейхера, видатного компаративіста "другої хвилі" (про що подекуди забувають відзначати) остаточно утвердилося й розуміння історичних закономірностей розвитку мов, поняття "прамови" й теорія родовідного дерева. А.Шлейхера цікавили також питання співвідношення мови і мислення, учений стверджував, що лише за допомогою мови можливе мислення, у якому наявні два компоненти: матеріал та форма. Ж.Мунен визначає концепцію Шлейхера як "останню з великих систем, створених за зразком XVIII ст., і як перше з великих сучасних узагальнень тією мірою, якою автор прагне подати цілісний погляд на сукупність знань свого часу" [14, с. 136–137].

Представником натуралістичного (біологічного) напрямку (у вищезазначеному "широкому" розумінні) в румунському мовознавстві був **Александр Чіхак** (Alexandru Cihas, 1825–1887), наукові погляди якого сформувалися під впливом німецьких лінгвістів Макса Мюллера (1823–1900) та славіста Франца Міклошича (1813–1891). Передусім Чіхак відомий як автор першого наукового етимологічного словника (у двох томах) румунської мови: "Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Vol. I. Eléments latins. Frankfurt, 1870; vol. II. Eléments slaves, magyars, turcs, grecs modernes et albanais. Frankfurt, 1878" ("Етимологічний словник дако-романської [румунської – С.Л.] мови", 1870–1879; нараховує майже 18000 слів). "Словник" А.Чіхака присвячений, відповідно, латинським та слов'янським, угорським, турецьким, новогрецьким, албанським елементам у тогочасній румунській мові, був позитивно поцінований, серед інших, Г.Шухардтом, хоча й викликав гостру критику з боку Хашдеу за статистику різноманітних "стратів" словникового складу тогочасної румунської мови. Лінгвістична концепція А.Чіхака реконструюється як за передмовою до етимологічного словника, так і за окремими статтями, надрукованими переважно у яській газеті відомого літературного критика і політика Тіту Майореску "Convorbiri literare": "Cîteva cercetări etimologice ale domnului Hasdeu" ("Кілька етимологічних розвідок домнула Хашдеу", 1875–1876); "Despre cîteva cuvinte din Rabelais" ("Про кілька слів у Рабле", 1876–1877), "Răspunsul meu domnului Hasdeu" ("Моя відповідь пано-

ві Хашдеу", 1878–1879) та ін. Лінгвіст, цілком у дусі лінгвістичного натуралізму (у спрощеному "вузькому" розумінні), дивиться на мову як на природний організм з притаманними їй власними законами, у дію яких людина не може втрутитися: "Мови подібні до рослин (limbile sînt ca plantele), на їхній розвиток не можна вплинути; так само не підвладне силі когось повернути розвиток мови назад, подібно як будь-хто не в змозі перетворити старого дуба на молоденьке деревце" [13, с. 18]. Ці порівняння зі світом природи, як і ідея про неможливість людського втручання в мовну еволюцію, повною мірою виявляють натуралістичну концепцію Чіхака, подібно до А.Шлейхера, на чому наголошує М.П.Кочерган: "Оскільки мова – це природний організм, то людина безсила суттєво щось змінити в ній, так само як не може змінити будову людського організму" [7, с. 52]. Проте А.Чіхак більше схиляється до мовознавчих поглядів вищезгаданого німецько-англійського вченого Макса Мюллера, якого не варто зараховувати виключно до лінгвістичних натуралістів (у більшості підручників і посібників з історії мовознавства саме так і зроблено, часто про М.Мюллера не пишеться зовсім), а слід трактувати окремо, як це зробили К.Фринку [11, с.144–145], Я.В.Лоя [8, с. 68], а також І.І.Ковалик та С.П.Самійленко [6, с. 103]. Лінгвістичний дуалізм А.Чіхака виявляється в тому, що він, з одного боку, говорить про мову як про природний організм, а з іншого – як про соціальний феномен (про це говорив уже й Хашдеу), наголошує на необхідності вивчення живих мов ("limbajul vorbit de porog (народна говірка – С.Л.)" [13, с. 13]) і діалектів, а натуралізм відриває мову від соціуму. Саме ця "народна говірка" (limbajul vorbit de porog) і складає національну мову цього народу, є "першим і найважливішим знаком його життя і його життєдайності" [13, с. 13], одна людина не здатна нічого змінити в мові (закид на адресу крайніх латиністів А.Т.Лавріана та К.Максіма; власне, ця думка наявна в натураліста А.Шлейхера, тому А.Чіхак – усе-таки представник біологічного напрямку), навіть римський імператор-деспот Тиберій (14–37), як образно показує А.Чіхак у передмові до етимологічного словника, мав право надати будь-кому римське громадянство, але не міг змінити слова і граматичні правила.

А.Чіхак близько підійшов до розуміння Балканського мовного союзу, вказавши на спільні риси дакорумунської (його термін), новогрецької, болгарської, сербської, албанської мов, "які спільні мовам Балканського регіону, що, напевне, пояснюється автохтонним елементом" [13, с. 11]. Сучасною теоретичною лінгвістикою активно розробляється вчення про так звані мовні союзи, започатковане Ф.Міклошичем, І.О.Бодуеном де Куртене, О.Селищевим, М.Трубецьким на основі глибокої розробки проблеми "змішування" мов [3, с. 205–206; 10, с. 42 і далі]. Сучасне румунське мовознавство дійшло висновку, що спільні риси на різних рівнях мовної системи румунської, болгарської (і македонської), албанської, новогрецької, частково – і сербської мов зумовлені не лише субстратом (за А.Чіхаком, "автохтонним елементом"), але й тривалим грецьким і латинським впливом на цих землях, а пізніше – слов'янським і турецьким суперстратом. В.В.Німчук у ґрунтовній статті "Українські говори та балканський мовний союз", виголошеній на XI міжнародному з'їзді славістів (Братислава, 1993), переконливо довів, що діалекти південно-західного наріччя української мови повинні бути представлені в планованому Атласі балканського мовного союзу, оскільки мають чимало фонетичних, лексико-семантичних та граматичних рис, йому притаманних [9]. Проблема мовних союзів і в сучасній загальній лінгвістиці не втрачає своєї актуальності, як підкреслює С.В.Семчинський, "оскільки поняття

"мовного союзу" не є таким точним, як поняття генетичної спорідненості, одна й та ж мова може належати до різних мовних союзів. У зв'язку з цим варто виділяти спільні риси негенетичного походження декількох мов одного мовного союзу і називати їх "набутою схожістю" [10, с. 248].

Проблему впливу молодогограматизму на розвиток мовознавчої думки в Румунії спеціально не вивчали, А.Граур та Л.Валд [12, с. 67–72] чи К.Фринку [11, с. 172–180] лише перераховують персоналії румунських лінгвістів, на яких позначилися тією чи іншою мірою ідеї молодогограматиків Лейпцизької лінгвістичної школи. Рецепцію молодогограматичної методології в українській та російській лінгвістиці здійснила О.М.Абрамичева в дисертаційному дослідженні "Теорія та практика молодогограматизму в українському та російському мовознавстві" [1], відзначаючи при цьому, що вплив студій молодогограматиків відбився в працях таких українських мовознавців кінця XIX–30-х рр. XX ст., як А.Ю.Кримський (учень П.Г.Житецького, якого, на наш погляд, сміливо можна зарахувати до українських молодогограматиків також), Є.К.Тимченко, П.О.Бузук (лінгвістичну спадщину якого дослідила О.М.Голуб [Голуб 2006]), навіть С.І.Смаль-Стоцький. Праці молодогограматиків також суттєво позначилися на розвиткові румунського мовознавства як у загальнотеоретичному плані, так і в дослідженні конкретних історико-фонетичних явищ, особливостей мови пам'яток. На історико-фонетичному матеріалі румунської мови вже вищезгадуваний Б.П.Хашдеу (Bogdan Petriceicu Hasdeu, 1838–1907; навчався разом з О.О.Потебнею в Харківському університеті) в порівняльно-історичних дослідженнях застосовував прийоми і процедури молодогограматиків, вивчав територіальну диференціацію румунської мови, а "Г.Остгоф і К.Бругман закликали не обмежуватися лише аналізом писемних пам'яток. Вони писали про необхідність урахування матеріалу сучасних мов, особливо діалектів і говорів" [2, с. 96]. Реконструкцію архетипів, фонетичними законами, проблемою просторово-часової співвідносності мовних фактів минулого, дослідженням національної (румунської) мови за даними писемних пам'яток займалися в останній третині XIX ст. Александру Ламбриор (Alexandru Lambrior, 1845–1883), Харітон Тіктін (Hariton Tiktin, 1850–1936), один із учнів П.Ф.Фортунатова Йон Богдан (Ion Bogdan, 1864–1919), Лазер Шеіняну (Lazăr Şăineanu, 1859–1934), Мойсей Гастер (Moses Gaster, 1856–1939). На зламі XIX/XX ст. розпочинається активна діяльність румунських лінгвістів, значною мірою також молодогограматиків, засновників лінгвістичних шкіл Александру Філіппіде (1859–1933) в Ясському університеті, Овіда Денсушану (1873–1938) в Бухарестському та Секстіла Пушкаріу (1877–1948) у Клузькому (певний час – і в Чернівецькому).

Ступінь впливу молодогограматичної течії на румунських мовознавців 60–90х рр. XIX ст. був різним: від дуже значного (Х.Тіктін, Лазер Шеіняну, М.Гастер), до відносно невеликого (Хашдеу, Й.Богдан), хоча всі ці румунські лінгвісти (як і класичні молодогограматики) дотримувалися погляду на мовознавство як на історичну науку, визнавали необхідність органічного поєднання порівняльних та історичних даних у вивченні історії мови. Під впливом Г.Пауля й одночасно з Г.Шухардтом, Г.Асколі, І.О.Бодуеном де Куртене говорили про змішування мов (мовні контакти). Певні мовознавчі твердження Хашдеу (важливість мовних законів, еволюція мови в тісному зв'язку з розвитком соціуму, розмовна мова в її діалектній розмаїтості, перетин діалектних меж, проблема зміни значень слів під час їхнього обігу, дослідження суб-

стратних явищ) зближують його з німецькими молодогограматиками, проте розроблювані ним питання національної й літературної мови, мовних контактів і субстрату виступають цілком оригінальними загальномовознавчими ідеями румунської лінгвістики другої половини XIX ст. У працях жодного з румунських лінгвістів погляди Лейпцизької молодогограматичної школи не знайшли відображення в повному обсязі. В окремих випадках говорилося про соціальний аспект мовної еволюції. Х.Тіктін у конференції, прочитаній у Ясському університеті й опублікованій у виданні "Arhiva" ("Архів", 1889–1890) під назвою "Viața cuvîntului" ("Життя слова"), де з надзвичайною ясністю поставлено проблему зв'язку між словом і поняттям, зазначав: "Мова не є даром природи, а людською інституцією (o instituție omenească), яка, як і решта людських інституцій, варіюється від народу до народу і змінюється зі століття в століття" [13, с. 175]. Й.Богдан історичне дослідження румунської мови розумів як дескрипцію її станів у певні періоди розвитку, розглядаючи матеріал давніх писемних пам'яток румунської мови (грамот, хронік) як найголовніше серед допоміжних джерел. Важливе місце в науковій спадщині Б.П.Хашдеу (як і у В.Гумбольдта, О.О.Потебні, І.О.Бодуена де Куртене) займає твердження про системність мови і необхідність системного підходу до мовних явищ як у синхронії, так і в діакронії (чого не дотримувався Ф. де Соссюр). Проте румунські лінгвісти 1860–1890-х рр. майже не торкалися питання аналогії, що було пріоритетним у студіях німецьких молодогограматиків, а для пояснення частини фонетичних явищ зверталися до зовнішніх чинників, що обумовлювалося тогочасною політичною ситуацією.

Висновок: румунське мовознавство другої половини XIX ст. цілком розвивалося в річищі панівних тогочасних європейських лінгвістичних парадигм – біологічної (друга хвиля порівняльно-історичного мовознавства) і молодогограматичної, хоча й відзначалося певною специфікою, зумовленою необхідністю розв'язання багатьох конкретно-національних завдань.

1. Абрамичева О.М. Теорія та практика молодогограматизму в українському і російському мовознавстві. Автореф. дис... кандидата філологічних наук. – Донецьк, 2005. – 20 с. 2. Алпатов В.М. История лингвистических учений: учеб. пособие / В. М. Алпатов. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 368 с. 3. Березин Ф.М. История лингвистических учений: Учебник для филол. спец. вузов. – 2-е изд., испр. и доп. / Ф.М. Березин. – М.: Высш. шк., 1984. – 319 с. 4. Голуб О.М. Лінгвістична спадщина П.О.Бузука в сучасному контексті: дис... канд. філол. наук: 10.02.15. – Слов'янськ, 2006. – 212 арк. – Бібліогр.: арк. 186 - 212. 5. Зубкова Л.Г. Из истории языкознания: общая теория языка в аспектирующих концепциях: Учеб. Пособие. – М.: Изд-во Российского ун-та Дружбы народов, 1992. – 116 с. 6. Ковалик І.І., Самійленко С.П. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичної думки: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1985. – 216 с. 7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник / М.П. Кочерган. – 3-е вид. – К.: Видавничий центр "Академія", 2010. – 464 с. (Альма-матер). 8. Лоя Я.В. История лингвистических учений (материалы к курсу лекций) / Я.В. Лоя. – М.: Высш. шк., 1968. – 308 с. 9. Німчук В.В. Українські говори та балканський мовний союз // Слов'янське мовознавство. XI міжнародний з'їзд славистів. Братислава, 30 серпня – 8 вересня 1993 р. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 41-63. 10. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. На матеріалі слов'яно-східнороманських мовних контактів / Станіслав Володимирович Семчинський. – К.: Вища шк., 1974. – 256 с. 11. Frâncu Constantin. Evoluția reflecțiilor privind limbajul din Antichitate pînă la Saussure. – Iași: Casa Editorială "Demiurg", 2005. – 200 p. 12. Graur Al., Wald L. Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a II-a revăzută și adăugită. – București: Ed. științifică, 1965. – 182 p. 13. Istoria gândirii lingvistice românești. Texte comentate. Vol.II. Partea I. – București: Ed. Universităţii, 1989. – 332 p. 14. Mounin Georges. Istoria lingvisticii. Traducere și postfață de Constantin Dominte. – București: Editura PAIDEIA, 1999 – 368 p.

Надійшла до редколегії 27.09.11